

דם חטאת הנכנס להיכל

המקדש נחלק לשלושה חלקים עיקריים: (1) קודש הקדשים; (2) קודש (או היכל)¹ – בו נמצאים מזבח הזהב, המנורה והשולחן; (3) העזרה. רוב העבודה במקדש ועיקר עבודת הקרבנות נעשות בעזרה. העבודות המבוצעות בהיכל הן ארבע: הקטרת הקטורת, עריכת לחם הפנים, הדלקת המנורה והזאת דם חטאות הפנימיות.²

בספר ויקרא (ו', כג) מופיעה הלכה ייחודית המבחינה בין האזורים השונים במקדש:

וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש - לא תאכל, באש תשרף.

אמנם, הראשונים נחלקו בגדרה ובהיקפה של הלכה זו, בה נעסוק בעיון זה.

מתי נפסל הקרבן?

שיטות הרשב"ם ורש"י

הרשב"ם מפרש את הפסוק בצורה המצמצמת את היקף הדין הנלמד ממנו:

חטאות הפנימיות: פר כהן משיח, ופר העלם דבר של ציבור, ופר ושעיר של יום

1 השימוש במונח 'היכל' במקורות איננו עקבי: לפעמים הכוונה היא לבית המקדש כולו כמכלול, לפעמים הכוונה לקודש ולקודש הקדשים יחדיו, ולפעמים הכוונה היא לקודש לבדו. וכך מבאר הרמב"ם את השימוש שלו במונח זה: "עושין בו קדש וקדש הקדשים, ויהיה לפני הקדש מקום אחד והוא הנקרא אולם, ושלשתן נקראין היכל" (הלכות בית הבחירה פ"א ה"ה).

2 פר כהן משיח, פר העלם דבר של ציבור, פר ושעיר של יום הכיפורים ושעירי עבודה זרה.

הכיפורים ושעירי עבודה זרה - כל ה' אילו כתוב בהם מתנות **לפנים בהיכל** על הפרכת ומזבח הזהב. וזהו פשוטו.

אם כן, הפסוק אינו מחדש הלכה כללית בהלכות דמים, אלא מלמד אותנו על אותן חטאות שידוע לנו שדמן נזרק בהיכל מעיקר הדין, כי בשרן אסור באכילה. לדבריו, מפסוק זה לא נלמדת שום חלות פסול כלשהי בנוגע לשאר הקרבנות שנזרק דמם בהיכל שלא כדין.³

אמנם, בסוף דבריו מעיר הרשב"ם שפירושו תואם את פשוטו של מקרא, ובכך רומז שחז"ל פירשו את הפסוק באופן שונה; ואכן, רש"י על אתר מביא את פירוש חז"ל:

שאם הכניס מדם **חטאת החיצונה** לפנים - פסולה. 'וכל': לרבות שאר קדשים.

לפי רש"י, הדין הנלמד מן הפסוק אינו מצטמצם לחטאת פנימית גרידא, אלא שייך בכל הקדשים: אם דם קרבן, שבאופן טבעי אמור להיזרק בעזרה, נכנס פנימה להיכל - הרי שהקרבן נפסל ובשרו נאסר באכילה. מרש"י משתמע כי חלות דין זה נובעת מעצם הכנסת הדם להיכל.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן, לעומתם, העלה דעות נוספות בפירוש הפסוק:

אבל אמר 'לכפר' -

שאם הכניסה לפנים על דעת לכפר, שיזה ממנה שם כמעשה חטאת פנימית, **אף על פי שלא כפר בה**, כלומר: שלא הזה מדמה כלום - נפסלה משעת כניסה, ותשרף;

ואפשר שאם הכניסה על דעת שלא להזות ממנה כלל - שתהא כשרה.

3 כך סבור גם האבן עזרא על אתר, המפרש שהפסוק עוסק בדמו של קרבן שאמור להיזרק בפנים, ולא בדמו של קרבן שאמור להיזרק בחוץ והוכנס להיכל. גם הרמב"ן המובא בסמוך מודה בסוף דבריו, כי על דרך הפשט עוסק הפסוק בחטאות הפנימיות.

וכדברי רבי שמעון - אינה פסולה אלא אם כן כפר בדמה, שעשה בה הזאות כמעשה חטאת פנימית; ולכך אמר הכתוב 'לכפר' - לא שכפרה, אלא שהוא הביא מדמה לכפר בה, וכפר כפי מחשבתו.

הרמב"ן מעלה כמה אפשרויות בהבנת הפסוק, ובכולן חל הפסול על קרבנות חיצוניים שדמם נכנס פנימה, כדברי רש"י. ההבדל ביניהם נוגע להגדרת המעשה הפוסל את הקרבנות. לגבי שאלה זו מעלה הרמב"ן שלוש אפשרויות, כאשר השלישית אינה כתובה בפירושו בדבריו אך רמוזה בהם:

1. הקרבן נפסל רק אם זרק בפועל את הדם בפנים.⁴

2. כניסת הדם פוסלת דווקא אם היא מלווה בדעת לזרוק בפנים.

3. כניסת הדם פוסלת גם בהיעדר כוונה לזרוק את הדם בפנים.⁵

הרמב"ן מזכיר את שיטת רבי שמעון, ובכך מפנה אותנו למשנה בזבחים (פ"ה מ"ב) המביאה מחלוקת תנאים בנוגע לדין זה:

נכנס לכפר, אף על פי שלא כפר - פסול, דברי רבי אליעזר;

רבי שמעון אומר: עד שיכפר;

רבי יהודה אומר: אם הכניס שוגג - כשה.

רבי אליעזר סבור שאין צורך בהזאה בפועל, ועצם כניסת הדם להיכל פוסלת את הקרבן - בדומה להסברו של רש"י. לעומתו, רבי שמעון מצריך זריקה בפועל ("עד שיכפר") כדי לפסול את הקרבן.

4 יש מקום להסתפק (לפי האפשרות שמעלה הרמב"ן, התואמת את דעת רבי שמעון להלן) מאיזו שעה נפסל הקרבן - האם משעת הזריקה למעשה, או שהזריקה גורמת לכך שהקרבן נפסל למפרע משעת כניסת הדם להיכל?

5 אפשרות זו רמוזה בדברי הרמב"ן, שכותב: "ואפשר שאם הכניסה על דעת שלא להוות ממנה כלל - שתהא כשרה". מכך עולה שבעיני הרמב"ן קיימת אפשרות שאף הכנסה שאינה מלווה בתכנון לזרוק את הדם - תפסול את הקרבן.

לפי שני התנאים הללו, לא מובנת המילה "לכפר" המופיעה בפסוק; לפי שניהם לא היתה זריקה כשרה המובילה לכפרה, כאשר לפי רבי אליעזר אפילו מעשה זריקה לא היה! לכן מפרש הרמב"ן כי הביטוי מתאר את כוונת הכהן המכניס את הדם להיכל, ולא את הביצוע המעשי. לרבי שמעון נדרש מעשה המכפר בעיניו של מבצע הפעולה – "וכפר לפי מחשבתו" – כך שדי בזריקה המכפרת בדרך כלל, ולרבי אליעזר המוקד הינו בתכנון – ולכן כניסה "על דעת לכפר" פוסלת את הדם.⁶

במשנה מופיעה דעה שלישית, דעת רבי יהודה, המתמקד בציר אחר של דיון. רבי יהודה אינו מתייחס באופן מפורש לשאלה האם נדרשת זריקה בפועל או מחשבת זריקה, אלא רק לרמת הכוונה של מכניס הדם – שוגג או מזיד. לשיטתו רק הכנסה במזיד פוסלת ולא הכנסה בשוגג. לא ברור לשיטתו, האם במזיד נדרשת זריקה בפועל – והדבר נידון בסוגיית הגמרא על משנה זו (פג).

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם נקט להלכה בשיטת ביניים רביעית, המבחינה בין מקרים שונים ובכך משלבת בין דעות התנאים:⁷

דם חטאת שהכניסו לכפר בו בפנים, ולא כיפר אלא הוציאו ולא הזה ממנו בפנים כלום:

6 ראינו כי ניתן לפרש את המילה "לכפר" באופנים שאינם דורשים תוצאה מעשית של כפרה. אך לדברי רש"י אין צורך במעשה זריקה ואף לא בתכנון כלשהו כלל! כיצד יפרש רש"י ביטוי זה בפסוק? ייתכן כי לביטוי 'לכפר' ישנן משמעויות כלליות יותר. בסוגיית הגמרא על משנה זו (ובחים פג.) מובא פסוק נוסף בו ביטוי דומה, כאשר אליבא דגמרא לביטוי זה אין משמעות מובהקת של זריקה. בפסוק (ויקרא ט"ז, יז) נאמר: "וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש". על אף שבפשט הפסוק הכוונה היא להזאת הדם (כמו בפסוק כז שם: "אשר הובא את דמם לכפר בקדש"), חז"ל פירשו שמדובר על הקטרה. לדבריהם, משמעות הפסוק היא ש"מתחילת ביאת המכפר הוזהרו חבריו לפרוש, הילכך כתיב לכפר ועדיין לא כיפר" (רש"י, שם ד"ה ה"ג). כנראה, רש"י הבין גם בפסוקנו באופן דומה שלא מדובר בכפרה ממש.

7 הלכות פסולי המוקדשין פ"ב הט"ז.

אם הכניסו בשוגג - הרי זה כשר, ומזה ממנו בחוץ, שהרי לא כיפר בקדש.
ואם הכניסו במזיד - פסול.

ומשמע שיש שני מסלולים שונים הפוסלים את הקרבן:

1. בשוגג נפסל הקרבן רק אם זרק בפועל את הדם בפנים.⁸
2. במזיד מספיקה הכנסת הדם לבדה - ללא זריקה בפנים.

מלבד הקושי בזיהוי מקור פסיקתו של הרמב"ם,⁹ עלינו לברר את ההיגיון ההלכתי שבשיטתו. לשם כך, עלינו לעיין ביסודה של ההלכה: מדוע דם חטאת שנכנס להיכל נפסל?

יסוד הדין

לשם ברור שיטות הראשונים השונות, יחד עם הבנת הדין לעומקו, עלינו לברר את יסוד הפסול של דם שנכנס פנימה. בעוד ניתן להבין בפשטות מדוע נפסל הקרבן כאשר מוציאים אותו אל מחוץ למחיצתו, קשה להבין למה נפסל הקרבן אם הוכנס למקום פנימי יותר - לו קדושה גבוהה יותר מהמקום בו הוא אמור להיות מוקרב לכתחילה?

נראה שניתן להבין דין זה באחת משתי דרכים:

1. הכנסה להיכל של עצמים שאינם שייכים בו, מהווה פגיעה בקדושת ההיכל

8 על אף שהרמב"ם עוסק במישרין במקרה שלא כיפר ולגביו קובע שבשוגג הקרבן כשר, המשפט נפתח בהסתייגות ("ולא כיפר אלא הוציאו ולא הזה ממנו") המלמדת שהבחנה בין שוגג למזיד קיימת רק במצב שלא כיפר - כאשר כיפר הקרבן פסול אף בשוגג.

9 על פניו, פסק הרמב"ם כרבי יהודה, שהוא היחיד שמבחין בין שוגג למזיד; אך הגמרא (ובחים לו) מסיקה שרבי יהודה דורש שני תנאים כדי לפסול, מזיד והזאה בפועל ("בשכיפר"), בשונה מהרמב"ם שמסתפק באחד מהם. הכסף משנה על אתר מביא בשם ר"י קורקוס כי הרמב"ם הבין שדעת רבי יהודה מתפצלת לשתי דעות בתנאים - "תרי תנאי היא ואליבא דרבי יהודה" (כפי שמובא בהמשך הגמרא בנוגע להלכה אחרת) - כאשר אחת סוברת לשם פסילת הקרבן נדרשים הן מזיד והן 'כיפר', ולפי האחרת די באחת מהן.

ומפריעה ל'סדר היום' הקבוע שלו. כיוון שקדושת ההיכל נפגעה באמצעות הדם, הרי שדם זה נפסל לזריקה. לפי זה, הפסול נובע מהשפעת הקרבן על ההיכל.

2. הנחת יסוד בדיני קרבנות היא שחטאות הפנימיות נשרפות. אם מתחילים לבצע תהליך של חטאות הפנימיות על קרבן האמור להיות מוקרב בחוץ, למעשה מחילים עליו דיני חטאת הפנימית, והוא נשרף; במצב זה לא ניתן להקריב את הקרבן.¹⁰ לפי הבנה זו, הפסול נובע מהשפעת ההיכל על הקרבן.

נפקא מינה ברורה בין שתי הגישות היא בשאלה איזו פעולה פוסלת את הקרבן. לפי האפשרות שהפגיעה בהיכל היא הפוסלת, יש מקום לומר שכל הכנסה תפסול את הקרבן, כדברי רש"י וכאחת האפשרויות בהבנת שיטת רבי אליעזר. אבל להבנה כי חלים על הקרבן דיני חטאת פנימית, נראה שנדרשת הזאה בפועל כשיטת רבי שמעון. את אפשרות הביניים לפיה הכנסה בכוונה להזאות פוסלת, ניתן להסביר בשני הכיוונים. אמנם, נראה לי שיותר סביר להבינה על רקע הפגיעה בהיכל, כאשר רק הכנסה לשם זריקה מהווה פגיעה בייעוד ההיכל ובקדושתו, ולא הכנסה אקראית וסתמית.

שוגג ומזיד

רבי יהודה במשנה מבחין כפי שראינו בין שוגג למזיד – והבחנה זו נפסקה להלכה בדברי הרמב"ם, כפי שראינו. נראה שניתן להסביר את השוני בין הכנסה במזיד להכנסה בשוגג, לפי שתי האפשרויות הללו:

1. הכנסה במזיד מהווה פגיעה חמורה יותר בהיכל.

2. רק מעשה מכוון יכול לשוות לדם החטאת החיצונה שם של חטאת פנימית;

10 ניתן לנסח זאת באופן שונה, ולומר שקדושת הקרבן המקורית נפגעת בגלל סתירה פנימית שמתקיימת בו - הקרבן הוקדש לצורך חטאת חיצונית, אך למעשה נוהגים בו כבחטאת פנימית. אם כן, קדושת הקרבן 'נופלת בין הכיסאות'.

במידה והדם הוכנס ללא ידיעה, אין לראות בהכנסה מעשה הקרבה שיכול לטשטש את זהותו האמיתית של הקרבן.

מסתבר ששתי התפיסות הללו עומדות מאחורי הסתפקותו של הראב"ד בפירושו לתורת כהנים הדין בגדרו של 'שוגג':¹¹

ואני מסופק מה השוגג: אם נאמר שוגג - שהוא סבור שהוא ראוי לפניו, או נאמר שוגג - שהוא סבור שהמשנה חוץ לפניו אינו פוסל.

הראב"ד מתבלט האם השגגה בה אנו עוסקים היא טעות בנוגע לזהותו של הקרבן, או לגבי דיני הכנסה פנימה ככלל. אם מדברים על הפגיעה בהיכל שני המקרים יוגדרו כ'שוגג', שהרי לגבי חומרת האיסור והפגיעה בהיכל על ידי הכנסת הדם - אין הבדל ביניהם.¹² אמנם, אם נדבר על החלת זהות מסוימת של חטאת פנימית על הקרבן, הרי שיייתכן פער בין המקרים: במקרה בו הטעות מתייחסת לזהותו של הקרבן, האדם מתייחס לקרבן כחטאת פנימית, וסביר שמערער את זהותו ופוגע בקדושתו;¹³ אך אם מדובר על טעות כללית בדיני כניסת דם להיכל - המכניס לא התכוון להזות את הדם כחטאת פנימית, ונראה יותר שקדושתו נותרה כשהייתה.

11 תורת כהנים צו, פרשה ג' פרק ח'.

12 אפשר להבין את ספקו של הראב"ד כדו כיווני, כלומר: כל צד של הספק מגדיר את ההכשר ושולל את הכשרות בשגגה מהסוג השני. אך יותר סביר להבין שהזריקה ודאי אינה פוסלת בשוגג אם חשב שהמשנה חוץ לפניו אינו פוסל (כנראה אפילו לדעות התנאים החלוקים על רבי יהודה!), וכל הספק הוא דווקא לגבי השוגג שחשב שזו חטאת פנימית.

13 על פניו, מחלוקת זו מקבילה למחלוקת לגבי מחשבה שלא לשמה בעקירה בטעות (פסחים עב); ועם זאת, עדיין יש מקום לחלק בין העניינים.

סוגי קרבנות

היבט נוסף שיש לברר הוא היקף הקרבנות בהם קיים דין זה; בשאלה זו נחלקו התנאים:¹⁴

שהיה רבי עקיבא אומר: כל הדמים שנכנסו לכפר בהיכל - 1000;
וחכמים אומרים: חטאת בלבד;
רבי אליעזר אומר: אף האשם, שנאמר 'כחטאת כאשם'.

ישנן, אם כן, שלוש דעות שונות לגבי היקף הדין:

1. רבי עקיבא מבין שכל הקדשים בכלל.
2. חכמים סבורים שדין זה מתייחס רק לחטאת.
3. רבי אליעזר אומר שהדין מתייחס הן לחטאת והן לאשם.

נעסוק תחילה בדעת רבי אליעזר המופיעה אחרונה במשנה. ישנן שתי הלכות המיוחדות לחטאת: דין 'שלא לשמה' ודין 'חטאת שמתו בעליה'. כפי שנראה, בשני הדינים הללו רבי אליעזר משווה את דין האשם לדין החטאת. ברוב הקרבנות, אם אחת העבודות נעבדה שלא לשמה - כגון שהעובד חשב במהלכה מחשבה שלא לשם הקרבן המוקרב - הרי שהקרבן "כשר, ולא עלה לבעלים לשם חובה" כפי שמופיע במשנה הראשונה במסכת זבחים; בחטאת ובפסח, לעומת זאת, הקרבן פסול. המשנה שם מביאה את דברי רבי אליעזר, המרחיב פסול זה גם לקרבן האשם.

14 משנה, זבחים פ"ח מי"א.

כמו כן, קיים דין מיוחד של חמש חטאות המתות,¹⁵ שנאסרות בהנאה והולכות למיתה.¹⁶ גם בדין זה, מרחיב רבי אליעזר את חלותו גם לאשם:¹⁷

אשם שמתו בעליו ושכיפרו בעליו - ירעה עד שיטאב, וימכר, ויפלו דמיו לנדבה;
רבי אליעזר אומר: ימותו.

עיון בשלושת המקומות הללו יחדיו מצביע על כך שהמחלוקת בין רבי אליעזר וחכמים אינה נובעת מאופיים של הדינים הפרטניים (שלא לשמה, מתו בעליו, ודם שנכנס להיכל) - אלא באופיו של קרבן האשם באופן כללי, כאשר דינים אלו נגזרים מאופיו של הקרבן. חכמים סבורים שיש שוני משמעותי בין חטאת ואשם, ואין להחיל דינים המיוחדים לחטאת על קרבנות אשם; בעוד רבי אליעזר חולק, וסבור כי יש להשוות ביניהם - "כחטאת כאשם".

אמנם טענה זו אינה פשוטה במיוחד, שכן רבי אליעזר מביא מספר מקורות לשיטתו בהקשר של דינים שונים, אך לכאורה אם מדובר בשיטה אחידה וכללית די במקור אחד לכולם: ביחס לשחיטה שלא לשמה רבי אליעזר לומד את השוואת החטאת והאשם מהצד השווה שבין הקרבנות (זבחים י:), ובמשנתנו מובא פסוק שממנו נלמדת השוואה זו - "כחטאת כאשם" (ויקרא ז', ז'). למרות זאת, נראה שהקו המנחה של רבי אליעזר הוא שיש להשוות בין חטאת לאשם באופן עקרוני. הסיבה לכך שרבי אליעזר נזקק למקורות שונים, היא שבכל אחד מהדינים הללו היתה סברה מקומית שלא ליישם את שיטתו במקרה זה,

15 "רבי שמעון אומר: חמש חטאות מתות: ולד חטאת, ותמורת חטאת, וחטאת שמתו בעליה, וחטאת שכפרו בעליה, וחטאת שעברה שנתה" (תמורה טז).

16 נחלקו הראשונים במשמעות ההליכה למיתה: לפי הרמב"ם (הלכות פסולי המוקדשין פ"ד ה"א), רש"י (קידושין נה: ד"ה כחטאת) והמאירי (הוריות ו. ד"ה חמש חטאות) מכניסים את הבהמה לכיפה, והיא מתה מאליה. אבל השיטה מקובצת בתמורה (יז: אות כ"א) גרס בגמרא שם שממיתים אותה בידיים. וכן הגרסה בילקוט שמעוני לויקרא (רמזים תנ"ט ותתפ"ד); יעוין בדברי הרב יעקב דוד אילן בכנסת הראשונים על תמורה (טז). עמוד צ"א, הערות ל"א-ל"ד). לשיטת רש"י, הרמב"ם והמאירי יש לברר מהו השוני בין המתה בידיים בבהמה ובין הולכה לים המלח בידיים בדמי חטאת שכפרו בעליה (משנה, תמורה פ"ד מ"ג).

17 משנה, תמורה פ"ג מ"ג.

והלימוד הספציפי הפריך סברה זו. יש לבסס הסבר זה מהביטוי השווה בו רבי אליעזר משתמש בשלושת המקומות: "אף האשם" – המלמד כי קיים קו מנחה לאורך הדרך. הדבר מסתבר אף מכך שרבי אליעזר לא הביא מקור לשיטתו ביחס ל'אשם שמתו בעליו' – כנראה ההשוואה בין הקרבנות התבססה בלימודים הקודמים, ולא היתה סיבה מיוחדת שלא ליישמה במקרה זה.

עלינו להסביר עוד את דעותיהם של רבי עקיבא הסובר שהפסול חל על כל הקרבנות, ושל חכמים המגבילים אותו לחטאות בלבד. יש לבחון מחלוקת זו לאור הבנת יסוד הדין. במידה ונניח שהאיסור נובע מחלות חלקית של שם חטאת הפנימית על הקרבן, מתבקש להבין שדין זה שייך אך ורק בקרבן הדומה לחטאת פנימית. לא ניתן להגדיר כחטאת פנימית קרבן בעל זהות שונה לחלוטין.¹⁸ עמדה זו תואמת היטב את דעת חכמים הסבורים שהפסול קיים רק בחטאות החיצוניות. רבי עקיבא כנראה סובר שהפגיעה בבודש היא הגורם לפסול, וזו שייכת בכל סוגי הקרבנות.

עמדת רבי עקיבא ניתנת להבנה באחת משתי דרכים:

1. רבי עקיבא חלוק עקרונית על שיטת חכמים – הפסול נובע ממעשה האיסור של הפגיעה בהיכל, ולא מכוח החלת שם חטאת חיצונה על הקרבן. הפגיעה בהיכל קיימת בכל קרבן חיצוני שאינו אמור להיכנס להיכל, ונכנס אליו.

2. רבי עקיבא סובר אף הוא שהפסול נובע מהחלת שם חטאת פנימית על הקרבן, אלא שלדעתו ניתן להשפיע על כל סוגי הקרבנות באופן זה.

18 זאת בדומה לעיקרון שקבעה הגמרא בתחילת זבחים (ג.) לגבי מחשבת שלא לשמה בקרבנות: "דמינה - מחריב בה, דלאו מינה - לא מחריב בה".

מקור הדין: חטאות פנימיות ודם שנכנס להיכל

ראינו כי חז"ל למדו דין זה מפסוק העוסק בפשוטו בחטאות פנימיות: "וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד...". כתוצאה מכך, עולה השאלה האם ניתן ללמוד שני איסורים שונים בעליל מאותו פסוק. פן אחר של שאלה זו הוא מה היחס בין שני האיסורים.

ניתן ללכך שאלות אלו על ידי עיון בדברי הרמב"ם בנוגע לאיסור אכילת בשר חטאות הפנימיות:¹⁹

והמצוה הקל"ט היא שהזהיר הכהנים מאכול בשר חטאות הנעשות בפנים, והוא אמרו יתעלה 'וכל חטאת אשר יובא מדמה אל אהל מועד לכפר בקדש - לא תאכל, באש תשרף'. ומי שאכל מהם - לוקה.

וכן בהקדמה להלכות מעשה הקרבנות, מנה את המצווה:

(ד) שלא לאכול מבשר חטאת הפנימית.

לדעת הרמב"ם, ניתן ללמוד מהפסוק רק אזהרה על אכילת בשר חטאת פנימית; הרמב"ם אינו מזכיר דם חטאת חיצונה שנכנס לקודש. למרות זאת, בהלכות פסולי המוקדשין (פ"ב הי"ג) הזכיר פסוק זה כמקור לאיסור דם שנכנס פנימה; אך נראה שזו הרחבה בעלמא ואין לוקים עליה. המנחת חינוך אמנם התלבט בנידון, והסיק שהרמב"ם לא דייק בדבריו - הלאו כולל אף דם חטאת חיצונית שנכנס להיכל:²⁰

והנה הר"ם שפסק בהלכות פסולי המוקדשין דדם חטאת החיצונה שנכנסה לפנים נפסלה מפסוק זה - אם כן אינו מוכח לאו (על אכילתו) בפרים הנשרפים! והר"ם פסק כאן דלוקין בפרים הנשרפים מלאו זה! ועיין בלחם משנה.

19 ספר המצוות, מצוות לא תעשה קל"ט.

20 מצווה קל"ט, אות א'.

והנה להלכה - הן בחטאות הפנימיות, והן בחטאות החיצוניות שנכנס דמם לפנים - עוברים בלאו באכילתו, ודינם ככל מאכלות אסורות לכל הדברים, ואין צורך לכפלים.

אך נראה שאין לקבל את דבריו, מאחר שלא מצינו זכר ללאו העוסק במישרין באכילת חטאת חיצונה שדמה נזרק בהיכל או נכנס אליו. על אף שהרמב"ם הזכיר לאו על אכילת חטאת פנימית בתחילת הלכות מעשה הקרבנות, חטאת חיצונית שדמה נכנס פנימה אינה כלולה בקבוצה זו. חז"ל אמנם הרחיבו את היקף האיסור וכללו בו גם חטאת חיצונה שנכנס דמה פנימה, אך פשוטו של מקרא עוסק בחטאות הפנימיות. לעניין זה אף השלכות מעשיות: מאחר שמדובר בהרחבה של עיקרון המופיע במקרא, אין מלקות על הרחבה זו של האיסור.

אם נשלב את הדיון בנוגע לדרשת הפסוק ומקור הדין, עם הדיון בנוגע ליסוד הדין וסברתו - נוכל להבין את הקשר בין פשוטו של מקרא לדרשת חז"ל. עד כה, הנחנו כי קיים פער עקרוני בין רוב הדעות המופיעות בחז"ל בנוגע לפסוק זה, ובין פשוטו של מקרא כפי שהסבירו אותו פרשנים רבים (רשב"ם, אבן עזרא ודעה אחת ברמב"ם).²¹ אך לאחר בחינת הסברה העומדת מאחורי הפסול - אם נקבל את ההסבר השני שהעלינו, שעל ידי הכניסה לקודש חלים דיני חטאת פנימית על החטאת החיצונה - ייתכן לומר כי לכל השיטות אין המקרא יוצא מדי פשוטו. הפסוק ביסודו אכן מדבר על חטאת פנימית, אבל מעבר לייעוד הקרבן לשריפה באופן חיובי, התורה מחדשת איסור אכילה מיוחד בנוגע לבשר הקרבן. חידוש לאו מיוחד על אכילת חטאת פנימית (שממילא נשרפת ואינה נאכלת) מראה שהאיסור אינו כרוך בהכרח בחיוב שריפת בשר החטאת. אם

21 לשיטת הפשטנים ניתן למצוא רע רק בשיטת רבי יוסי הגלילי (זבחים פב.). הסבור ש"כל הענין כולו אינו מדבר אלא בפרים הנשרפים ושעירים הנשרפים". יצוין כי רבי יוסי חולק רק על המקור מן התורה לפסול, ובכך מתאים לשיטת הרשב"ם בפירוש הפסוק, אך הוא עדיין מקבל את עצם הדין, שחטאת שנכנס דמה להיכל נפסלת על בסיס פסוק אחר, כפי שמבואר באותה סוגיה.

כן, ניתן לנתק דין זה מעצם הגדרתה של החטאת כחטאת פנימית, ולהחילו על כל חטאת שדמה הוכנס להיכל.²²

הרחבה זו לחטאת חיצונה שנכנסה להיכל אינה מחייבת מלקות, כיוון שאינה מפורשת בתורה. במספר מקומות הבין הרמב"ם שישנן רמות שונות בפעולות המוגדרות ככלולות באיסור לאו דאורייתא: על מוקד האיסור לוקים, אבל אין לוקים על נספחים שאינם מפורשים בפסוקים ושחז"ל הבינו שכלולים בתוך הלאו דאורייתא.²³ גם אצלנו, נראה שיש להבחין בין חיוב המלקות ובין האיסור והפסול.

22 יעויין בלחם משנה (הלכות מעשה הקרבנות פ"א ה"ג) ובמרכבת המשנה (שם). שהעלו אפשרויות דומות למה שכתבנו; אמנם הלחם משנה שם הסיק שזהו 'דוחק'. כמו כן, יש לציין הרחבה נוספת של חז"ל: מאיסור 'לא תשקצו' (ויקרא כ', כה) לומדים חז"ל שאסור גם להשהות נקביו או לאכול מאכלים מאוסים, ולא לוקים עליהם, ויעויין בספר המצוות לרמב"ם (מצוות לא תעשה קע"ט) ובמשנה תורה (הלכות מאכלות אסורות פ"ז הכ"ט-ל"א).

23 ניתן למצוא מקרים מקבילים בהלכות אחרות:

1. איסור "לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרון" (דברים כ', יט), מדבר בפשוטו על עצים בשעת מלחמה, אך חז"ל הרחיבו את האיסור להשחתת כל סוג ממון, בכל מקום ובכל שעה. לגבי קציצת עצים כותב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ו ה"ח): "אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה... שנאמר 'לא תשחית את עצה'. וכל הקוצץ - לוקה". ובנוגע להשחתת ממון מסוג אחר כותב (שם ה"י): "ולא האילנות בלבד, אלא: כל המשבר כלים, וקורע בגדים, והורס בנין, וסותם מעין, ומאבד מאכלות דרך השחתה - עובר בלא תשחית, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדברייהם". הפיצול בין האיסור ובין המלקות נובע מהבנה כי התורה אכן מדברת רק על עצים, אבל העיקרון הנלמד מהאיסור בהשחתת עצים שייך בכל השחתת ממון. יש לציין כי בספר המצוות (מצוות לא תעשה נ"ז) משמע שלמרות שמוקד האיסור בעצים, הרי שלוקים מדאורייתא על כל איבוד ממון.
2. בנוגע לאיסור 'לא תשקצו' (ספר המצוות, לא תעשה קע"ט), קיימות הרחבות שונות, שעליהן כותב הרמב"ם ש"אינו חייב עליו מלקות, בעבור כי פשטיה דקרא הוא בשרץ לבד". אמנם מעמד אותן הרחבות לפי שיטתו אינו ברור, שכן במשנה תורה (הלכות מאכלות אסורות פ"ז הכ"ט) הזכיר שמדובר באיסור חכמים, שעונשו "מכין אותו מכת מרדות" בלבד (ה"ל); אך בהמשך שם כתב שהמשהה את נקביו "הרי זה בכלל משקץ נפשו" - ומשמע שלפחות השהיית נקביו היא מגדרי האיסור מדאורייתא. כמו כן, יעויין בריט"ב במכות (טז) ד"ה אמר רב ביבי) שהתלבט אם ההרחבות הללו הן דאורייתא או לא.

בנוסף לדוגמאות מפורשות אלו, יש לשקול יישום מודל זה בנוגע להלכות נוספות: (1) הגדרת

הרחבת האיסור גם לבשר חטאות חיצוניות שדמן נכנס להיכל – סבירה ביותר, במידה ונבין שחלות האיסור נובעת מיישום חלקי של דין חטאות הפנימיות על חטאות חיצוניות. במידה ונבין שפסילת הדם והקרבת נובעת מהפגיעה בהיכל, אזי לכאורה יש פה רעיון חדש לחלוטין – לפיו נתקשה להבין את הקשר בין איסור האכילה בחטאות הפנימיות שמצוותן להיכנס להיכל, ובין איסור האכילה והפסול שבחטאת החיצונה שהוכנס דמה לפנים. נמצא ששאלת המקור והיחס בין פשוטו של מקרא לדרשת חז"ל, תלויה אף היא בהבנת יסוד הדין.

יישומים נוספים

במשנה ובגמרא מופיעים מחלוקות וספקות שעשויים להתלבן לאור הסברות שהעלנו, ואף לעורר היבטים נוספים בנוגע להבנת הדין.

שתי כוסות: נכנס חלק מהדם

התנאים נחלקו במקרה בו הוכנס להיכל רק חלק מהדם – האם שאר הדם נפסל:²⁴

חטאת שקבל דמה בשני כוסות... נכנס אחד מהם לפנים -
רבי יוסי הגלילי מכשיר בחיצון, וחכמים פוסליו.

בתורת כהנים ובגמרא שם מחדדים את סברות המחלוקת, ובהסבר שיטת חכמים מובא:²⁵

'דברי סופרים' לגבי קידושי כסף (תחילת הלכות אישות); (2) טריפות שאינן בגדר 'דרוסה' (הלכות שחיטה פ"ה ה"ג); (3) טומאות שאין הנזיר מגלח עליהן, שאינן 'דין תורה' לדעתו (הלכות טומאת מת פ"ג ה"ג, ופי"ט ה"ז); (4) טומאת נבלת עוף טהור (יש לעיין בשוני בין המהדרות השונות של ההקדמה לפירוש המשניות לרמב"ם על סדר טהרות, כפי שמפורט בהערות מספר 13 ו-32 של הרב קאפח שם). דנתי בדבר בספרי 'מנחה טהורה' (עמ' 36 הערה 1).

24 משנה, זבחים פ"ח מי"ב.

25 תורת כהנים צו, פרשה ג' פרק ח'.

תלמוד לומר 'מדמה': אפילו מקצת דמה.

נוכל להסביר את המחלוקת על יסוד הסברות שבידינו: אם הפסול נובע ממעשה איסור של הכנסת דברים שאינם ראויים להיכל – אין סיבה לפסול את הדם המונח בעזרה, שלא נעברה בו שום עבירה – כשיטת רבי יוסי הגלילי המכשיר את הדם החיצון. אבל אם נבין שהפסול נובע ממעשה חטאת פנימית שנעשה בדם החטאת החיצונית, אזי סביר שיחולו על הקרבן כולו דיני חטאת פנימית, וכשיטת חכמים הפוסלים את כל הדם.²⁶

דם חטאת פנימית שנכנס לקודש הקודשים

בגמרא (זבחים פב.) מעלה רבא ספק מעניין שעשוי ללמד הן על יסוד הדין, והן על מהותם של חלקי המקדש:

בעי רבא: פר העלם דבר של צבור ושעיר עבודת כוכבים שהכניס דמן לפני ולפנים – מהו?
מי אמרינן 'אל הקודש פנימה': כל היכא דקרינן 'אל הקודש' – קרינן ליה 'פנימה',
כל היכא דלא קרינן 'אל הקודש' – לא קרינן 'פנימה';
או דלמא שלא במקומן הוא?

רבא מתלבט אם בחטאות פנימיות שהוכנס דמן אל קודש הקדשים קיים פסול דומה, המקביל לפסול בחטאות חיצוניות שהוכנס דמן אל ההיכל. כדי להבין את הסתפקותו, יש לבחון את היחסים בין החלקים השונים במקדש. יש מקום לסברה כי השוני בין העזרה להיכל רב יותר מהשוני בין הקודש לקודש

26 בתחילת המשנה מובא שבנוגע למקרה מקביל בו כוס אחת יצאה החוצה, שאר הדם כשר התנאים נחלקו האם להשוות דם שנכנס לדם שיצא כך שהפסול הינו נקודתי, או לדמותו לפסול פיגול החל על כל הקרבן. רבי יוסי אכן משווה את הכנסת הדם פנימה להוצאתו חוץ לעזרה. חכמים לעומת זאת נתלים בגזירת הכתוב. ניתן להבין שמדובר בחידוש מיוחד בדם שנכנס על פני דם שיוצא, אך יותר מסתבר שלדעתם לימוד זה מחדש שהכנסת הדם מחילה פסול על כל הקרבן, ולא מדובר בגזירת הכתוב ללא טעם. נפקא מינה תהיה במידה ונשאר דם בבהמה בשעת הכנסת הדם פנימה, ולאחר מכן קיבלו אותו בכלי.

הקדשים: העזרה ביסודה נועדה להקרבת קרבנות שיש בהם אכילה למזבח ולאדם, בעוד ההיכל מנותק מכל אכילת אדם או אכילת מזבח²⁷ – אדרבה, בשרם של חטאות פנימיות נשרף ולא נאכל.

מו"ר הרא"ל שליט"א נתן לסברה זו ביטוי מאוד חריף: נחלקו הראשונים האם עיקר מצוות בניית בית הבחירה הוא שיהיה מוקד להקרבת הקרבנות, או שהרעיון המרכזי בהקמתו הוא השראת השכינה.²⁸ מו"ר הציע עמדת ביניים, לפיה קיים פיצול בין ההיכל לעזרה: העזרה ביסודה נועדה להקרבת הקרבנות, וההיכל – להשראת השכינה.

אם כן, יש שוני בין שני סוגי המעברים שרבא מתלבט בהשוואתם: בין העזרה להיכל ישנו מעבר בין מקומות עם תפקידים שונים לגמרי זה מזה. בין ההיכל לקודש הקדשים, לעומת זאת, מדובר במעבר פחות חריף: על אף שקיים הבדל בנוגע לדרגת השראת השכינה בהם, אבל עיקר תפקידם וייעודם שווה.

לאור זאת, נוכל להבין את התלבטותו של רבא לפי ההסבר כי הפסול בהכנסת דמי קרבנות להיכל נובע מפגיעה בהיכל. ההתלבטות נובעת מהשאלה האם הפגיעה בקודש נובעת משינוי הייעוד והתפקיד של המקום הפנימי, הפוגע באופי הקדושה החלה עליו; או מכניסת גורם בעל רמת קדושה שונה. מאחר שעיקר ייעודם וסוג קדושתם של הקודש וקודש הקדשים שווים, הרי שהתמקדות בפגיעה בייעוד – תוביל לכך שאין פסול במקרה זה. אולם אם נבין שכניסת גורם בעל רמת קדושה שונה מובילה לפגיעה כשלעצמה, ייתכן שגם המעבר מהקודש לקודש הקדשים יפסול, שהרי קיים ביניהם פער בנוגע לרמת השראת השכינה.

אולם, לפי הגישה השניה שיסוד הדין בהחלת דיני חטאת פנימית על קרבן

27 עסקנו בלחם הפנים שעל השולחן ובאפשרות לאכול קדשים בהיכל בעיון 'מגורה ושולחן' (עמ' 65).

28 הקרבת קרבנות - רמב"ם, הלכות בית הבחירה (פ"א ה"א); השראת שכינה - פירוש הרמב"ן על התורה (שמות כ"ה, ט; ל"ה, א).

שנכנס פנימה, קשה להבין את התלבטותו של רבא: הרי מדובר בחטאת שבלאו הכי אמורים להקריבה בהיכל; אילו דינים מחודשים ניתן להחיל עליה לאחר הכנסתה לקודש הקדשים? הרי אי אכילת בשרה אינו פוסל אותה – מאחר שכך דינה מלכתחילה!

ייתכן, שרבא מתלבט בין סברה זו לבין הבנה כי ישנו דין כללי, שהכנסת חטאת אחת לאזור בו מקריבים חטאות אחרות – פוגעת בזהות הקרבן ופוסלת אותו. ואם כך, גם הכנסה לקודש הקדשים – מקום המיועד רק לקרבנות יום הכיפורים – מבטלת את זהות החטאת הפנימית ה'רגילה', שביסודה אמורה להיות מוקרבת בהיכל. במילים אחרות, רבא מתלבט אם הפסול נובע מצד החלת דיני קרבן פנימי על קרבן חיצון (באופן חיובי), או מפגיעה בזהות הקרבן החיצון (באופן שלילי) – עקב התנגשות עם תהליך המתאים לקרבן פנימי – ואז ייתכן פסול גם בדם חטאת פנימית שנכנס לקודש הקדשים.

כניסה חוזרת בדם קרבנות יום הכיפורים

רבא ממשיך ותוהה לגבי הדין בקרבנות יום הכיפורים:

פר ושעיר של יום הכיפורים שהזה מדמן על הבדים, והוציאן להיכל, והכניסן - מהו?

מי אמרינן מקומן הוא, או דלמא הואיל ונפק - נפק?

ואם תימצוי לומר הואיל ונפק נפק: הזה מדמן על הפרכת, והוציאו למזבח, והכניסן - מהו?

הכא ודאי חד מקום הוא, או [דילמא] 'יציאה' קרינא ביה? תיקו.

קרבנות יום הכיפורים מיוחדים בכך שמזים מהם בקודש הקודשים – אולם מדובר בשלב אחד מתוך העבודה, שלאחריו חוזרים ומזים בקודש ועל הפרכת. בפשטות נראה ששאלותיו של רבא עוסקות בקרבן פנים שעבודות הפנים שלו הסתיימו, והדם יצא החוצה להמשך העבודה, ולפני ההזאה החיצונית הוכנס הדם שוב פנימה. רבא מסתפק בנוגע לקרבנות אלו, האם לאחר הזאות מקודשות ויציאה למיקום בעל קדושה פחותה – דינם דומה לקרבנות חיצוניים

שהרי מעתה ואילך אין להם להיכנס פנימה, או שמא הם שייכים במהותם, למיקום הקדוש ביותר.²⁹ לפי הבנה זו ספקו של רבא עוסק בשאלת ההכנסה, כמו הספק הקודם.

אולם, הרמב"ם פירש את דברי רבא באופן שונה:³⁰

וכן פר ושעיר של יום הכפורים שדמם נכנס לקודש הקדשים: אם הכניס דמם לקודש הקדשים והזה ממנו, והוציאו להיכל, וחזר והכניסו לקודש הקדשים - נפסל, ואינו גומר ממנו הזיות שבקודש הקדשים, **כיון שיצא - יצא**; וכן אם גמר הזיות שבקודש הקדשים והוציאן להיכל, והזה מקצת הזיות, והוציאן חוץ להיכל, וחזר והכניסן להיכל - אינו גומר הזיות שבהיכל, **שכיון שיצא הדם חוץ למקומו - נפסל**.

הרמב"ם מפרש שספקו של רבא עוסק בהוצאה באמצע פעולת ההזאה, כאשר השאלה היא אם אפשר להמשיך בהזאות הפנימיות לאחר מכן. הראב"ד על אתר הקשה על הרמב"ם, אבל שלא כדרכו בקודש - כתב את השגתו בנימה הססנית:

אני איני סובר כפירוש, כי הסוגיא שלו - דומה דמשום יציאה הוא הפסול! והענין אינו כן, **אלא משום ביאת פנים**. הילכך צריך לפרש הבעיא: פר ושעיר של יום הכפורים שהזה דמם על הבדים, והוציאן להיכל כדינו, וחזר והכניסן לפני ולפנים - נפסלו מלהזות על הפרוכת או לא? מי אמרינן מקומו היה ואינו נפסל בו, או לא?

הראב"ד בדרך כלל איננו מתייחס לרמב"ם בכוז סלחנות. הקרן אורה (פב), לעומתו, תמה על דברי הרמב"ם ועל נושאי כליו שלא התייחסו לפרשנותו

29 התלבטות זו, אינה קשורה לכאורה לחקירה לגבי סיבת הפסול של קרבן הנכנס פנימה. בין אם מדובר על פגיעה בקודש, ובין אם טשטוש זהות הקרבן - הרי שיש לבחון האם מסתכלים על כל שלבי ההקרבה כמכלול אחד, או שיש לפצל ביניהם.

30 הלכות פסולי המוקדשין פ"ב הי"ד.

הייחודית, ולא נחה דעתו עד שתלה את שיטתו בגרסה משובשת, ונשאר בצריך עיון:

ושיטתו נפלאה מומי... ואולי איזה נוסחא אחרת היה להרמב"ם ז"ל, ודרכו נעלמה מאתי עד עמוד הכהן כו'.

נראה שניתן להסיק מלשונו של הראב"ד שהוא הבין שיש היגיון רב בפירוש הרמב"ם ובפסיקתו, ולכן הוא מתייחס אליהם בכבוד ובוזהירות. ובכן, מדוע הרמב"ם ביאר שהספק הוא לגבי יציאה ולא לגבי הכנסה? נראה לומר בפשטות, כי הרמב"ם הבין שסוד הפסול נעוץ בשינוי זהות הקרבן. בקרבן שמיועד להזאה בפנים, אין לדבר על פגיעה בזהות הקרבן אם נכנס דמו פנימה, שהרי בחפצא הוא קרבן השייך לקודש הקדשים! אפילו אם היינו מניחים שמדובר לאחר גמר ההזאות של קודש הקדשים – הרי הקרבן כולו מיועד להזאת פנים, ואין סיבה שהכנסה תפגע בזהותו. בגלל קושי זה בהבנת הסברה לפסול, הרמב"ם מפרש שהספק עוסק במקרה בו לא גמר את זריקות קודש הקדשים, והפסול נובע מהוצאת הדם החוצה. נראה לי שגם הראב"ד הבין שזוהי טענת הרמב"ם, ולכן השיג עליה בהיסוס רב.

ניתן להסביר את עמדת הראב"ד עצמו בכך שהפסול נובע מפגיעה בקודש ובקודש הקדשים, המתקיימת בכל הכנסה של דם שלא אמור להיות שם. לאחר זריקת הדם בקודש הקדשים הדם שנשאר מיועד לזריקה בהיכל, וכשהוציאו להיכל ואחר כך הכניסו – נפסל בהכנסה השניה. מדובר בפסול מסוים בדם החטאת שנכנס פנימה, ולא בפסול כללי בקרבן עצמו. רבא הסתפק במקרים בהם הדם היה בעבר ראוי להיכנס למקום הפנימי, ולכן יש בסיס לטעון שאין בהכנסתו פגיעה בקודש הקדשים.³¹

31 יש לציין כי רבא מתלבט ביחס להכנסה, ולא אומר מילה על הזאה או על הכנסה על מנת להזות. לפי הרמב"ם, שמדובר בפסול הוצאת הדם שחזר והכניסו (לפחות בספקו השני של רבא) – השמטה זו מובנת. מצד שני, גם הסוגיה בזבחים (פג.) משתמשת במינוחים עקיפים, ושם ברור שמחלוקת התנאים עוסקת בהזאה ובהכנסה על מנת להזות.

סיכום

ההיכל הוא מקום השראת שכינה, ובתור שכזה אינו מקום לעבודת הקרבנות – המשמשת ליצירת קשר בין אדם לא-לוהיו. הקרבנות היחידים שדמם נכנס להיכל משמשים לכפרה עליו מטומאת בני ישראל (ויקרא ט"ז, טו-טז).

על יסוד דברים אלו ניתן לגשת להבנת פסולם של קרבנות חיצוניים שדמם הוכנס להיכל: ייתכן והפסול נובע מפגיעה בקרבן עצמו ומהפיכתו לקרבן פנים כשאינו ראוי לכך; אך ייתכן והפסול נובע מטשטוש הגבולות הברורים שבין זירת הפעילות האנושית וניסיונות ההתקרבות לה' לבין מקום השראת שכינתו – בו אין למעשה אנוש ותחבולותיו מקום כלל.

לשתי התפיסות הללו השלכות הלכתיות בנוגע להיקף הקרבנות הנפסלים וכן ביחס למעשה הפוסל: החלפת קרבן חוץ בקרבן פנים מסתברת יותר בזריקה בפועל של דם קרבן חטאת חיצונית, שהרי הקרבנות הפנימיים הם חטאות; זאת לעומת איסור טשטוש הגבולות שבין ההיכל לעזרה, השייך בכל הכנסת דם ובכל סוגי הקרבנות. הבנת יסוד הדין משפיעה אף על שאלת המקור והבנת היחס בין דרשת חז"ל לפשוטו של מקרא, וכן על שלל מקרים העולים ובגמרא: שגגות שונות, שתי כוסות שאחת נכנסה פנימה, דם חטאת פנימית שהוכנס לקודש הקודשים וכניסה חוזרת בדם קרבנות יום הכיפורים.

